

Βερβέρης, Α. (2019). Κριτική Παιδαγωγική και Μέθοδος Kodály: Μία φανταστική συνομιλία μεταξύ του Paulo Freire και του Zoltán Kodály. Στο Θ. Ράπτης & Δ. Κόνιαρη (Επιμ.), *Μουσική Εκπαίδευση και Κοινωνία: νέες προκλήσεις, νέοι προσανατολισμοί. Πρακτικά 8ου Συνεδρίου της Ε.Ε.Μ.Ε.* (σσ. 102–107). Θεσσαλονίκη: Ε.Ε.Μ.Ε.

Κριτική Παιδαγωγική και Μέθοδος Kodály: Μία φανταστική συνομιλία μεταξύ του Paulo Freire και του Zoltán Kodály

Αντώνης Βερβέρης
Ακαδημαϊκός υπότροφος, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
antonis_ververis@yahoo.com

Ο Paulo Freire αποτελεί μία από τις σημαντικότερες μορφές στο χώρο της Κριτικής Παιδαγωγικής. Πέρα από τη συνεισφορά του στον κλάδο, ο Freire ανέπτυξε μία δική του μέθοδο εγγραμματισμού την οποία εφάρμοσε για την εκπαίδευση ενηλίκων στους εξαθλιωμένους αγροτικούς πληθυσμούς που συναντούσε στην πατρίδα του, τη Βραζιλία. Από την άλλη πλευρά, ο Zoltán Kodály, το μουσικοπαιδαγωγικό έργο του οποίου δεν φαίνεται να έχει συνδεθεί με κάποιον τρόπο –μέχρι στιγμής τουλάχιστον– με το ρεύμα της Κριτικής Παιδαγωγικής, ανέπτυξε ένα σύστημα διδασκαλίας μουσικού γραμματισμού, το οποίο εφαρμόστηκε στα σχολεία της Ουγγαρίας και σήμερα είναι ευρέως γνωστό ως «Μέθοδος Kodály». Το παρόν άρθρο επιχειρεί να επισημάνει τα κοινά σημεία, σε ιδεολογικό όσο και μεθοδολογικό επίπεδο, του έργου των δύο αυτών μεγάλων παιδαγωγών «ανιχνεύοντας» στοιχεία Κριτικής Παιδαγωγικής στη Μέθοδο Kodály.

Λέξεις κλειδιά: Κριτική Παιδαγωγική, Kodály, Freire, γραμματισμός

Critical Pedagogy and Kodály Method: An imaginary dialogue between Paulo Freire and Zoltán Kodály

Antonis Ververis
Academic scholar, University of Ioannina
antonis_ververis@yahoo.com

One of the most important figures in the field of Critical Pedagogy is that of Paulo Freire. In addition to his contribution to the field, Freire developed his own method of literacy training for the adults in the degraded rural populations he met in his homeland, Brazil. On the other hand, Zoltán Kodály, whose music-pedagogical work does not appear to have been connected in any way –so far at least– with the trend of Critical Pedagogy, has developed a system of teaching music literacy, which was applied in the schools of Hungary and today is widely known as the "Kodály Method". The present paper attempts to highlight common points, both at ideological and methodological level, in the work of these two important educators "detecting" elements of Critical Pedagogy in Kodály Method.

Keywords: Critical Pedagogy, Kodály, Freire, literacy

Εισαγωγή

Μία από τις σημαντικότερες μορφές στο χώρο της Κριτικής Παιδαγωγικής είναι αυτή του βραζιλιάνου παιδαγωγού Paulo Freire (1921-1997). Πέρα από τη θεωρητική του συνεισφορά στο χώρο, ως άνθρωπος της δράσης, ο Freire ανέπτυξε μία δική του

μέθοδο εγγραμματισμού την οποία εφάρμοσε για την εκπαίδευση ενηλίκων στους εξαθλιωμένους αγροτικούς πληθυσμούς που συναντούσε στη Βραζιλιάνικη ύπαιθρο (Σιπητάνου, 2011). Από την άλλη πλευρά, η περίπτωση του Ούγγρου συνθέτη και μουσικοπαιδαγωγού Zoltán Kodály (1882-1967) είναι κάπως διαφορετική, αφού το έργο του δεν φαίνεται να έχει συνδεθεί με κάποιον τρόπο –μέχρι στιγμής τουλάχιστον– με το ρεύμα της Κριτικής Παιδαγωγικής. Παρ' όλα αυτά, μελετώντας τις φιλοσοφικές του θέσεις όσο και την μεθοδολογία που πρότεινε, μπορεί να εντοπίσει κανείς σημαντικές ομοιότητες με το έργο του Paulo Freire.

Με το παρόν άρθρο, ο συγγραφέας επιχειρεί να αναδείξει κοινά σημεία στο έργο των δύο παιδαγωγών σε ιδεολογικό όσο και σε μεθοδολογικό επίπεδο, «ανιχνεύοντας» στοιχεία Κριτικής Παιδαγωγικής στη Μέθοδο Kodály. Αφού γίνει μία σύντομη θεωρητική οριοθέτηση του χώρου της Κριτικής Παιδαγωγικής, αναλύονται αυτά τα κοινά σημεία, ενώ για κάθε ένα από αυτά παρατίθεται ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα από κείμενο του Kodály ή άλλων, σύγχρονών του, σύγγρων μουσικοπαιδαγωγών.

Κριτική Παιδαγωγική και Paulo Freire

Ο όρος *Κριτική Παιδαγωγική* χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1983 από τον Henry Giroux, για να περιγράψει μία κίνηση που είχε αρχίσει μόλις να διαμορφώνεται στον εκπαιδευτικό χώρο των ΗΠΑ στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Σημαντικές μορφές στην κίνηση αυτή αποτελούν ο βραζιλιάνος παιδαγωγός Paulo Freire, καθώς και οι αμερικανοί Henry Giroux και Peter McLaren, χωρίς όμως αυτοί να είναι και οι μοναδικοί που συνέβαλαν στο σχηματισμό και την ανάπτυξη της. Σύμφωνα με τη Wink (2014) η Κριτική Παιδαγωγική αποτελεί ουσιαστικά «ένα δέντρο με πολλές ρίζες, παλιές και νέες» στις οποίες δίπλα στους Freire, Giroux και McLaren μπορούμε να συμπεριλάβουμε την Κριτική Θεωρία της Σχολής της Φρανκφούρτης, το λόγο παιδαγωγών όπως ο Dewey και Vygotsky, την κοινωνιολογική ματιά των Marx και Gramsci, αλλά και τις ιδέες φιλοσόφων της αρχαίας Ελλάδας όπως ο Σωκράτης, ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης (Wink, 2014).

Η πολυσυλλεκτική πρόταση της Wink σχετικά με την ιδεολογική οριοθέτηση της Κριτικής Παιδαγωγικής είναι ενδεικτική του πολυσυλλεκτικού χαρακτήρα της, αφού αυτή δεν αποτελεί ένα ομοιογενές σύνολο ιδεών. Σύμφωνα με τον McLaren (2010), η Κριτική Παιδαγωγική έχει τόσες εκδοχές όσες είναι και οι υποστηρικτές της. Αυτό που φαίνεται να συνδέει τους κριτικούς παιδαγωγούς είναι ο κοινός στόχος: να ενδυναμώσουν τους ανίσχυρους και να μετασχηματίσουν τις υπάρχουσες κοινωνικές ανισότητες και αδικίες μέσω της εκπαίδευσης. Για το λόγο αυτό, κάθε αξιολογική εκπαιδευτική θεωρία πρέπει να είναι στρατευμένη προς αυτή την κατεύθυνση. Ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός, ότι οι Κριτικοί Παιδαγωγοί ενδιαφέρονται για οριζόντιες όσο και κάθετες ανισότητες στο χώρο της εκπαίδευσης που εκτός από την κοινωνική τάξη, σχετίζονται με παράγοντες όπως η φυλή και το κοινωνικό φύλο (McLaren, 2010).

Όπως ο Freire εξηγεί στο κλασικό του έργο *Η Αγωγή του Καταπιεζόμενου* (1977), σε έναν κόσμο που χαρακτηρίζεται από την παρουσία καταπιεζόμενων και καταπιεστών, τα άτομα αναπτύσσοντας την κριτική σκέψη μπορούν να φτάσουν κατ' αρχάς στην «κριτική συνειδητοποίηση» (conscientização), να συνειδητοποιήσουν δηλαδή την κατάστασή στην οποία βρίσκονται, και στη συνέχεια να αναζητήσουν

τρόπους για να αλλάξουν την κατάσταση αυτή. Σύμφωνα όμως με τον Βραζιλιάνο παιδαγωγό, το εκπαιδευτικό σύστημα χαρακτηρίζεται από μία «τραπεζική αντίληψη» που αντιμετωπίζει τους μαθητές ως δοχεία-ταμειυτήρια τα οποία ο δάσκαλος, σαν καταθέτης, καλείται να γεμίσει με γνώσεις. Αυτή η τραπεζική αντίληψη δεν ευνοεί σε καμία περίπτωση την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των μαθητών, στοιχείο απαραίτητο για την κριτική τους συνειδητοποίηση (Freire, 1977).

Paulo Freire και Zoltán Kodály: Κοινά σημεία σε ιδεολογικό επίπεδο

Όπως αναφέρθηκε, κεντρική θέση στις θεωρίες του Freire κατέχει η κριτική συνειδητοποίηση. Στα κείμενα του Freire, η κριτική συνειδητοποίηση αποτελεί μία οπτική του κόσμου που βασίζεται στη συλλογική κριτική των βιωμένων καταστάσεων και την προσπάθεια για το ξεπέρασμά τους. Το στοιχείο της συλλογικότητας είναι πολύ σημαντικό, αφού στο δρόμο προς την κριτική συνειδητοποίηση κεντρική θέση κατέχει ο διάλογος (Γρόλλιος, 2005). Το στοιχείο αυτό φαίνεται να έχει ιδιαίτερη σημασία και για τον Kodály, στη διδασκαλία του οποίου, το χορωδιακό (και όχι το σολιστικό) τραγούδι αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο, αφού σύμφωνα με τον Kodály (1929/1974), δεν υπάρχει καλύτερο παράδειγμα κοινωνικής αλληλεγγύης από αυτό της χορωδίας. Το παρακάτω απόσπασμα προέρχεται από ένα κείμενο που ο Kodály έγραψε το 1929, με θέμα τη σημασία της λειτουργίας χορωδιών εργατών στην Ουγγαρία, όπως συνέβαινε εκείνη την εποχή σε εργοστάσια της Μεγάλης Βρετανίας.

Υπάρχει καλύτερο παράδειγμα κοινωνικής αλληλεγγύης από αυτό της χορωδίας; Πολλοί άνθρωποι ενώνονται για να κάνουν κάτι που δεν μπορεί να γίνει από ένα μόνο άτομο όσο ταλαντούχο και αν είναι· εκεί το έργο του καθενός είναι εξίσου σημαντικό και το λάθος ενός ατόμου μπορεί να χαλάσει τα πάντα. Δεν θέλω να διακηρύξω ότι η ασύγκριτη αλληλεγγύη της Βρετανικής κοινωνίας και η ατομική πειθαρχία των Βρετανών δημιουργήθηκε από τις χορωδίες. Μπορεί όμως να υπάρχει μία σχέση μεταξύ αυτών και της χορωδιακής κουλτούρας έξι αιώνων. Κατά τον ίδιο τρόπο, ένας ακόμα λόγος για τη διαφορά μεταξύ των Βρετανών και Ούγγρων εργατών είναι ότι οι πρώτοι τραγουδάν και γνωρίζουν τη λειτουργία σε Σι ελάσσονα του Bach. (σελ. 121)

Πέρα από την αξία της συλλογικότητας, ενδιαφέρουσα είναι η χρήση του όρου «κοινωνική αλληλεγγύη» από τον Kodály, αλλά και το ενδιαφέρον που δείχνει –όπως θα δούμε και παρακάτω– για τη χρήση της μουσικής ως μέσο αφύπνισης-χειραφέτησης της εργατικής τάξης.

Ένα άλλο κοινό σημείο σε επίπεδο ιδεολογίας μεταξύ των δύο παιδαγωγών, είναι η σημασία που απέδιδε τόσο ο Freire όσο και ο Kodály, στο να παρέχεται εκπαίδευση σε όλους τους πολίτες. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, ο Freire έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για την εκπαίδευση ενηλίκων και κυρίως τον εγγραμματοισμό των εξαθλιωμένων αγροτικών πληθυσμών της Βραζιλίας (Σιπητάνου, 2011). Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με τον Kodály, η μουσική αγωγή και η ενασχόληση με τη μουσική αποτελεί δικαίωμα κάθε πολίτη (Szónyi, 1990). Στη συνέχεια, παρατίθεται ένα απόσπασμα από κείμενο του Kodály (1929/1974), σχετικά με την αξία των Παιδικών Χορωδιών:

Είναι πιο σημαντικό το ποιος διδάσκει τραγούδι στο Kisvárdá παρά το ποιος είναι διευθυντής της Όπερας, διότι ένας κακός διευθυντής θα αποτύχει. Όμως, ένας κακός

δάσκαλος μπορεί να σκοτώνει την αγάπη για τη μουσική επί τριάντα χρόνια σε τριάντα τάξεις μαθητών. (σελ. 124)

Αξίζει να αναφερθεί ότι το Kisvárda είναι μία μικρή αγροτική πόλη που βρίσκεται στα ανατολικά σύνορα της Ουγγαρίας με τη Σλοβακία και την Ουκρανία. Η αναφορά σε μία τόσο μικρή πόλη δεν είναι τυχαία, αφού με τον τρόπο αυτό ο Kodály εκφράζει τη γνώμη του για το ότι όλα τα παιδιά πρέπει να έχουν ισότιμη πρόσβαση στη μουσική εκπαίδευση. Εξάλλου, το σύστημά του εφαρμόστηκε με οριζόντιο τρόπο σε όλα τα σχολεία της Ουγγαρίας. Από την άλλη, η αναφορά στην Όπερα (σημ.: εννοεί την Όπερα Βουδαπέστης) ενδεχομένως να εκφράζει και μία σχετική αποστροφή για ένα χώρο στον οποίο παραδοσιακά κυριαρχούν οι κοινωνικές ελίτ.

Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί, ότι και για τους δύο παιδαγωγούς, η εκπαίδευση δεν αποτελεί αυτοσκοπό, αλλά αναγνωρίζεται ως μέσο που οδηγεί στην κριτική συνειδητοποίηση και τη χειραφέτηση των καταπιεσμένων. Διδάσκοντας στα προγράμματα εγγραμματισμού, ο Freire παρατήρησε ότι πολλοί από τους ενήλικες μαθητές του είχαν αναπτύξει μία «κουλτούρα σιωπής» εσωτερικεύοντας όλες τις αρνητικές αξίες που τους απέδιδε ο κυρίαρχος πολιτισμός, ενώ σε άλλες περιπτώσεις, αν και συνειδητοποιούσαν την κατάσταση στην οποία βρίσκονται, αδυνατούσαν να αναλάβουν δράση για τη βελτίωση της ζωής τους (Σιπητάνου, 2011). Στο παρακάτω απόσπασμα, ο Kodály εκφράζει την απογοήτευσή του για τον τρόπο με τον οποίο τα μέλη χορωδιών εργατών αντιμετωπίζουν τον μουσικό γραμματισμό, έχοντας απ' ότι φαίνεται εσωτερικεύσει αρνητικές αξίες που τους απέδιδαν οι κυρίαρχες τάξεις:

[Αναφερόμενος στις χορωδίες εργατών] Μεγάλο εμπόδιο στην πρόοδο αποτελούσε η αδυναμία μουσικής ανάγνωσης. [...] Μου προκαλούσε πάντοτε έκπληξη πώς ένας νοήμων ενήλικας ήταν πρόθυμος χωρίς την παραμικρή διαμαρτυρία, να του συμπεριφέρονται σαν να είναι παπαγάλος. (Kodály, 1947b/1974, σελ. 158)

Κοινά σημεία σε μεθοδολογικό επίπεδο

Οι ιδεολογικές ομοιότητες στο έργο των δύο παιδαγωγών δεν θα μπορούσαν να αφήσουν ανεπηρέαστη και τη διδακτική τους μεθοδολογία, όπου παρατηρούνται κοινά στοιχεία επίσης.

Ίσως, η πιο σημαντική ομοιότητα αφορά την αξία που δίνουν και οι δύο στο γραμματισμό. Στα προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων, ο Freire εφάρμοσε μία δική του μέθοδο εγγραμματισμού την οποία ανέπτυξε ο ίδιος (Σιπητάνου, 2011). Αντίστοιχα, στόχος της μουσικής αγωγής για τον Kodály είναι η παροχή μουσικής μόρφωσης σε κάθε παιδί, με την πλήρη έννοια της λέξης, δηλαδή τη δυνατότητα να διαβάζει, να γράφει και να δημιουργεί με το μουσικό λεξιλόγιο (Καραδήμου-Λιάτσου, 2003). Το παρακάτω κείμενο αποτελεί απόσπασμα από ένα άρθρο του 1947 με τίτλο «Ένα εκατονταετές σχέδιο», στο οποίο ο Kodály (1947a/1974), προτείνει –όπως φαίνεται και στον τίτλο του– ένα σχέδιο με τα βήματα που έπρεπε να ακολουθηθούν στη μουσική εκπαίδευση της Ουγγαρίας τα επόμενα εκατό χρόνια. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε αυτό το εκατονταετές σχέδιό του, ο Kodály εκφράζει την επιθυμία του όλοι οι πολίτες της Ουγγαρίας να μπορούν μέχρι το έτος 2000, να διαβάζουν και να γράφουν με τη χρήση μουσικής σημειογραφίας.

Ένα εκατονταετές σχέδιο

Σκοπός: Ο Ουγγρικός μουσικός πολιτισμός

Τα μέσα: η γενίκευση της μουσικής ανάγνωσης και γραφής μέσω των σχολείων.

Ταυτόχρονα, η αφύπνιση μίας Ουγγρικής μουσικής προσέγγισης στην εκπαίδευση

τόσο των καλλιτεχνών όσο και του κοινού. Η άνοδος του γούστου του Ουγγρικού κοινού στη μουσική και μία συνεχής πρόοδος προς κάτι καλύτερο και περισσότερο Ουγγρικό.

Να αποτελέσουν τα αριστουργήματα της παγκόσμιας φιλολογίας δημόσια περιουσία, να μεταδοθούν στους ανθρώπους κάθε κατηγορίας και τάξης. (σ. 160)

Πέρα από την αξία του μουσικού γραμματισμού που είναι σαφής στο παραπάνω απόσπασμα, ενδιαφέρουσα είναι και η τελευταία φράση, όπου ο Kodály αναφέρεται στην εξάλειψη τόσο οριζόντιων («στους ανθρώπους κάθε κατηγορίας») όσο και κάθετων («στους ανθρώπους κάθε τάξης») κοινωνικών ανισοτήτων.

Ένα άλλο κοινό στοιχείο είναι η σημασία που δίνεται και από τους δύο, στο γλωσσικό και μουσικό ιδίωμα που είναι πιο οικείο στους μαθητές. Τα μαθήματα στα προγράμματα εγγραμματισμού του Freire, είχαν σαν αφετηρία τη λαϊκή γλώσσα των Βραζιλιάνων χωρικών (Γρόλλιος, 2005). Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με τον Kodály, το υλικό που διδάσκεται στο μάθημα της μουσικής, πρέπει να βασίζεται στην παραδοσιακή μουσική της πατρίδας του μαθητή (Chosky, 1981). Η επικέντρωση του Kodály στην παραδοσιακή μουσική –ο ίδιος είχε ασχοληθεί και ως ερευνητής με τον κλάδο της εθνομουσικολογίας– δεν θα πρέπει να αποδοθεί σε κάποιο αίσθημα εθνικισμού, όσο στη μεγάλη καλλιτεχνική αξία που πίστευε ότι χαρακτηρίζει τον λαϊκό πολιτισμό ενός έθνους:

Ακόμα και η πιο εκπληκτική ατομική δημιουργία δεν μπορεί να αποτελέσει αντικαταστάτη των παραδόσεων. Το να γράψεις ένα παραδοσιακό τραγούδι είναι τόσο απίθανο όσο το να γράψεις μία παροιμία. Όπως οι παροιμίες συμυκνώνουν αιώνες λαϊκής σοφίας και παρατήρησης, έτσι, στα παραδοσιακά τραγούδια, τα συναισθήματα αιώνων γίνονται παντοτινά αποκτώντας μία μορφή τόσο δουλεμένη που φτάνει την τελειότητα. (Kodály, 1941/1974, σελ. 145)

Τέλος, ένα ακόμη στοιχείο ομοιότητας είναι ότι, ενώ τα μαθήματα ξεκινάνε με τη γλώσσα και τη μουσική των μαθητών, η διδασκαλία σταδιακά επεκτείνεται και σε άλλα είδη. Σύμφωνα με τους Freire και Macedo (1987), αν και η γλώσσα των μαθητών έχει μεγάλη σημασία για την εκπαιδευτική διαδικασία, οι εκπαιδευτικοί δεν πρέπει να περιορίζονται σε αυτή, αλλά να παρέχουν στους μαθητές τους όλα τα εφόδια που χρειάζονται για να κατακτήσουν την «επίσημη γλώσσα». Σε αντίθετη περίπτωση, η αποκλειστική χρήση αυτού του γλωσσικού ιδιώματος μπορεί να τους περιχαρακώσει στα στενά όρια ενός «γλωσσικού γκέτο». Από την άλλη πλευρά, αν και τα μαθήματα μουσικής, με βάση τις αρχές του συστήματος Kodály, έχουν σαν αφετηρία τους τη μουσική κληρονομία και τον μουσικό πολιτισμό του τύπου των μαθητών, στόχος στη συνέχεια είναι η επαφή με την παγκόσμια μουσική δημιουργία, λαϊκή και έντεχνη (Houlahan & Tacka, 2008). Το παρακάτω απόσπασμα προέρχεται από ένα κείμενο του Ούγγρου μαέστρου και παιδαγωγού Frigyes Sándor (1966/2008), σχετικά με τη Μουσική Εκπαίδευση στην Ουγγαρία και πιο συγκεκριμένα την εφαρμογή της Μεθόδου Kodály στα σχολεία της χώρας:

Η λαϊκή μουσική άλλων λαών (και φυσικά η Δυτικοευρωπαϊκή έντεχνη μουσική) εμφανίζεται επίσης στο Πρόγραμμα Σπουδών, και η θέση της γίνεται ολοένα και πιο σημαντική με το πέρασμα του χρόνου. Ο στόχος δεν είναι να κλείσουμε τα παιδιά της Ουγγαρίας ανάμεσα στους τοίχους της Ουγγρικής μουσικής. Μακριά από κάτι τέτοιο: μόλις έχουν τελειοποιήσει τη μητρική τους μουσική γλώσσα, θα πρέπει να κατακτήσουν τη θαυμαστή παγκόσμια γλώσσα της μουσικής. (σελ. 481)

Στο παραπάνω απόσπασμα, δεν θα μπορούσε να μη σχολιαστεί η χρήση της φράσης «να κλείσουμε τα παιδιά ανάμεσα στους τοίχους», η οποία θυμίζει στον αναγνώστη τα περί περιχαράκωσης και «γλωσσικού γκέτο» που αναφέρουν οι Freire και Macedo (1987).

Επίλογος

Στόχος του παρόντος άρθρου ήταν η ανάδειξη κοινών στοιχείων στο έργο του Paulo Freire και του Zoltán Kodály, σε ιδεολογικό όσο και σε μεθοδολογικό επίπεδο. Ως προς την ιδεολογία, σημαντικά στοιχεία στο έργο και των δύο παιδαγωγών αποτελούν το στοιχείο της συλλογικότητας και η οριζόντια παροχή εκπαίδευσης σε όλους, η οποία αναγνωρίζεται ως μέσο που οδηγεί στην κριτική συνειδητοποίηση και τη χειραφέτηση των καταπιεσμένων. Πέρα όμως από όποιες ιδεολογικές ομοιότητες, παρατηρούνται και κοινά μεθοδολογικά στοιχεία όπως εμφανίζονται κυρίως στο Σύστημα Kodály και τη μέθοδο εγγραμματοτισμού του Freire. Πιο συγκεκριμένα, και οι δύο παιδαγωγοί αποδίδουν μεγάλη σημασία στο γραμματισμό, καθώς και στην αξιοποίηση της γλώσσας και της μουσικής του περιβάλλοντος του μαθητή ως αφετηρία της διδασκαλίας τους, ενώ στη συνέχεια το μάθημα επεκτείνεται σε άλλα γλωσσικά και μουσικά ιδιώματα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Chosky, L. (1981). *The Kodály context: Creating an environment for musical learning*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Γρόλλιος, Γ. (2005). *Ο Paulo Freire και το Αναλυτικό Πρόγραμμα*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.
- Freire, P. (1977). *Η αγωγή του καταπιεζόμενου*. Αθήνα: Κέδρος.
- Freire, P., & Macedo, D. (1987). *Literacy: Reading the Word & the World*. London: Routledge.
- Houlahan, M., & Tacka, P. (2008). *Kodály Today: A cognitive approach to Elementary Music Education*. New York, NY: Oxford University Press.
- Καραδήμου-Λιάτσου, Π. (2003). *Η μουσικοπαιδαγωγική τον 20ό αιώνα: Οι σημαντικότερες απόψεις για την προσχολική ηλικία*. Αθήνα: Edition Orpheus.
- Kodály, Z. (1974). Children's choirs. In F. Bónis & Z. Vállalat (Eds.), *The selected writings of Zoltán Kodály* (pp. 119–126). London: Boosey & Hawkes. (Έτος έκδ. πρωτοτ. 1929)
- Kodály, Z. (1974). Music in the kindergarten. In F. Bónis & Z. Vállalat (Eds.), *The selected writings of Zoltán Kodály* (pp. 127–148). London: Boosey & Hawkes. (Έτος έκδ. πρωτοτ. 1941).
- Kodály, Z. (1974). A hundred year plan. In F. Bónis & Z. Vállalat (Eds.), *The selected writings of Zoltán Kodály* (pp. 160–162). London: Boosey & Hawkes. (Έτος έκδ. πρωτοτ. 1947a).
- Kodály, Z. (1974). The national importance of the workers' chorus. In F. Bónis & Z. Vállalat (Eds.), *The selected writings of Zoltán Kodály* (pp. 156–159). London: Boosey & Hawkes. (Έτος έκδ. πρωτοτ. 1947b).
- McLaren, P. (2010). Κριτική Παιδαγωγική: Μια Επισκόπηση. Στο Π. Γούναρη & Γ. Γρόλλιος (Επιμ.) *Κριτική Παιδαγωγική: μία συλλογή κειμένων* (σσ. 279–330). Αθήνα: Gutenberg.
- Sándor, F. (2008). Folk-music and Musical Education in Hungary. In M. Mark (Ed.) *Music Education: Source readings from ancient Greece today* (pp. 479–481). New York: Routledge. (Έτος έκδ. πρωτοτ. 1966).
- Σιπητάνου, Α. (2011). *Πάολο Φρέιρε 1921-1997: Η εκπαίδευση ενηλίκων ως πράξη απελευθέρωσης*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη.
- Szónyi, E. (1990). *Kodály's principles in practice: An approach to Music Education through the Kodály Method*. Gyomaendrőd: Corvina.
- Wink, J. (2014). *Κριτική Παιδαγωγική: Σημειώσεις από τον Πραγματικό Κόσμο*. Αθήνα: Εκδοτικός Όμιλος Ίων.